

Το «παιχνίδι» στο έργο του Norbert Elias

Μιχάλης Νικολακάκης

Περίληψη

Η συμβολή του Norbert Elias στις κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα στην έρευνα στο υποπεδίο του αθλητισμού είναι σήμερα πολλαπλώς αναγνωρισμένη και τεκμηριωμένη. Στο έργο του, το οποίο διαχρονικά παρουσίαζε μια αξιοσημείωτη εννοιολογική σταθερότητα, η έννοια του παιχνιδιού εμφανίζεται με ποικίλες σημασίες και λειτουργεί ως μεταφορά σε διαφορετικά συμφραζόμενα.

Στο παρόν κείμενο θα παρουσιαστούν οι μετατοπίσεις της έννοιας του παιχνιδιού από το πρώιμο στο ύστερο έργο του γερμανόφωνου στοχαστή. Εκκινώντας από τη θέση του παιχνιδιού στη γενική θεωρία του εκπολιτισμού και τα γραπτά του αναφορικά με τη συγκρότηση των σύγχρονων αθλημάτων θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τις πλέον διαδεδομένες αναγνώσεις του έργου του με τη γενική θεωρία των σχηματισμών όπως αυτή περιγράφεται στο βιβλίο του *What is Sociology*.

Με τον τρόπο αυτό ελπίζουμε να αναδείξουμε από την μια τον τρόπο με τον οποίο η ενασχόληση του Elias με τον αθλητισμό εγγράφεται στο συνολικό του θεωρητικό εγχείρημα και από την άλλη τη σύνδεση του έργου του με άλλες κομβικές έννοιες της κοινωνιολογικής παράδοσης μέσα από τις οποίες δομεί το εννοιολογικό του οπλοστάσιο, όπως η εξουσία και η γνώση, κρίσιμες στη μελέτη του σύγχρονου αθλητικού φαινομένου, αλλά και κεντρικές στην μελέτη των μεταβολών των φαινομένων της μαζικής κουλτούρας και του ελεύθερου χρόνου.

Λέξεις κλειδιά: Elias, Παιχνίδι, Εξουσία, Κράτος, Διαδικασία εκπολιτισμού, Αθληματοποίηση, Έλεγχος παρορμήσεων, Μιμητικές πρακτικές.

1. Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η κριτική αναψηλάφηση του έργου του Norbert Elias υπό την οπτική της κοινωνιολογίας του ελεύθερου χρόνου και του αθλητισμού.¹ Οι νέες μορφές εξατομικευμένων σωματικών δραστηριοτήτων, η άρση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στον αθλητισμό και στο παιχνίδι μέσα από τη γιγάντωση του χώρου του ηλεκτρονικού αθλητισμού, αλλά και η ανάδυση των νέων πεδίων σωματικής άσκησης πέρα και έξω από τις παραδεδομένες μορφές του αθλητισμού με το ιδεολογικό φορτίο που αυτές φέρουν, μας επιβάλλουν είτε να αναζητήσουμε νέα εργαλεία για να εξετάσουμε τα αναδυόμενα φαινόμενα είτε να επαναπροσεγγίσουμε τα παλαιότερα με νέες μεθοδολογίες. Για τον παραπάνω σκοπό στο παρόν κείμενο έχουμε επιλέξει την έννοια του παιχνιδιού, όχι μόνο ως μια κομβική εννοιολογική κατηγορία για την κατανόηση του έργου του Elias, αλλά κυρίως ως όχημα για να διατρέξουμε τα διαφορετικά στάδια της διανοητικής του διαδρομής φωτίζοντας έτσι περιοχές της που μπορούν να μας βοηθήσουν να προσεγγίσουμε ευρύτερες πτυχές του κόσμου της οργανωμένηςσχόλης με νέα εργαλεία.

Ποιο συγκεκριμένα, το παρόν κείμενο επιχειρεί μια κριτική παρουσίαση του έργου του Elias με τρόπο ώστε να υπογραμμισθούν όψεις του έργου του οι οποίες εστιάζουν στις έννοιες του παιχνιδιού και των διαφορετικών μιμητικών πρακτικών, πέρα από την παραδεδομένη έμφαση στον αθλητισμό ως κεκαλυμμένη βία εντός της διαδικασίας του εκπολιτισμού. Η παρουσίασή μας, λοιπόν, εγγράφεται στις αναγνώσεις εκείνες του Elias, σύμφωνα με τις οποίες το έργο του γίνεται αντιληπτό ως ιστορικοποίηση των κατηγοριών των μηχανισμών αυτοάμυνας του Freud, από το οποίο αντλεί και εμπνέεται (Elias 1997: 321· Lahire 2013), αλλά και συνομιλεί με αυτές τις μελέτες που προσπαθούν να αναδείξουν τις συνάψεις μεταξύ του έργου του και εκείνου του Michel Foucault και την αντίληψη αναφορικά με την εξουσία που και σε μεγάλο βαθμό μοιράζονταν οι δύο στοχαστές (Van Krieken 1989· Van Krieken 1990· Spierenburg 1984· Hughes 2010).

Ένα παρόμοιο εγχείρημα απαιτεί, ασφαλώς, μια προσεκτική ανάγνωση των ποικίλων χρήσεων της έννοιας του παιχνιδιού στις διαφορετικές πτυχές και όψεις των θεωρητικών επεξεργασιών του Elias. Πιο συγκεκριμένα, θα ακολουθήσουμε την ιστορική διαδρομή του έργου του εστιάζοντας στα τρία βασικά σώματα κειμένων, όπου εμφανίζεται η έννοια του παιχνιδιού. Αρχικά, στα πρώιμα και κλασικά κείμενα που αναφέρονται στις διαδικασίες του εκπολιτισμού. Στη συνέχεια, στα κείμενα των χρόνων του Leicester, δηλαδή της περιόδου

1. Μια πρώτη εκδοχή της εργασίας αυτής παρουσιάστηκε στο εργαστήριο Τοπικά Ιζ': Παιχνίδι το οποίο διοργάνωσε η Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου στο Λεωνίδιο, Αρκαδίας στις 28-30 Αυγούστου του 2016 καθώς και σε μια δεύτερη εκδοχή, με προεκτάσεις αναφορικά με το ύστερο έργο του Elias, στο 24ο Πανελλήνιο Μεταπτυχιακό Εντατικό Σεμινάριο-Συνέδριο, Ζητήματα Μεθοδολογίας της Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες, που διοργανώθηκε από το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο στις 2-4 Νοεμβρίου του 2018.

κατά την οποία, όντας ενταγμένος σε οργανωμένους ακαδημαϊκούς θεσμούς, αναζητούσε «χώρο» για τη θεωρία του και επιχειρούσε μέσα από την επίδραση της γενικής θεωρίας του να θεμελιώσει νέες ακαδημαϊκές πειθαρχίες, με προεξέχουσα την κοινωνιολογία του αθλητισμού, όπως και, τέλος, στο κείμενο *What is Sociology*. Στο τελευταίο αυτό έργο του Elias, συναντάμε αφενός μεν την πλέον συνεκτική τοποθέτησή του γύρω από το ζήτημα της «κοινωνιολογίας των διαδικασιών»² και, αφετέρου, μια από τις πιο συστηματικά οργανωμένες αντιπαραθέσεις του με τους κλασικούς της κοινωνιολογικής γραμματείας.

2. Ο Norbert Elias στην εποχή του

Ο Elias γεννήθηκε το 1897 στο Breslau της Γερμανίας, από γονείς εβραϊκής και πολωνικής καταγωγής (Korte 2017: 68-69). Από το 1930 διετέλεσε βοηθός του καθηγητή Karl Mannheim στο πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης, ενώ το 1933, όταν έκλεισε η σχολή κοινωνιολογίας της Φρανκφούρτης, έφυγε για το Παρίσι και στη συνέχεια, το 1935, για τη Μεγάλη Βρετανία (Dunning 1992: 95-99· Korte 2017: 130, 134-135). Μέχρι το 1939, θα επεξεργαστεί το *Opus Magnum* του, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, που στηρίζεται στη μεταδιδακτορική του έρευνα που αργότερα θα εκδοθεί υπό τον τίτλο *Η αυλική κοινωνία* (Korte 2017: 142-143· Mennell 1992: 79-88). Κατά τη διάρκεια του Πολέμου θα εργαστεί ως βοηθός ερευνητή στο LSE και στο Cambridge, ενώ θα παραμείνει 8 μήνες στο Isle of Man ως κρατούμενος πολέμου από τις Βρετανικές αρχές (Korte 2017: 209, 212-213) Έπειτα και καθώς ο πόλεμος συνεχίζεται, θα συνεργαστεί με τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες. Το 1954, στα 57 του χρόνια, καταλαμβάνει την πρώτη του πανεπιστημιακή έδρα, στο Leicester (Korte 2017: 216). Ωστόσο, γίνεται ευρύτερα γνωστός μόνο μετά το 1969, όταν δημοσιεύεται στα αγγλικά ο πρώτος τόμος της *Εξέλιξης του πολιτισμού*, ενώ ο δεύτερος τόμος δεν θα εκδοθεί στα αγγλικά παρά μόνο το 1982. Το 1990 πεθαίνει σε ηλικία 93 ετών, έχοντας εκδώσει κατά τα τελευταία 20 χρόνια της ζωής του άλλα 15 βιβλία και περισσότερα από 150 άρθρα (Mennell 1992: 24-26· Giulianotti 2004: 146), δίνοντας έτσι, την εικόνα ενός στοχαστή που συνομίλησε με την εν εξελίξει κοινωνική θεωρία της εποχής του μόνο κατά το στάδιο της επιστημονικής του ωριμότητας (Dunning & Hughes 2013· Kilminster 2011).

Η ακαδημαϊκή του διαδρομή χαρακτηρίστηκε από την ελλιπή αναγνώριση του έργου του αλλά και από την απόσταση που κράτησε σε σχέση με τις παραδεδεγμένες ακαδημαϊκές πειθαρχίες της αγγλοσαξωνικής κοινωνιολογίας (Mennell 1992: 270). Μέσα σε αυτό το

2. Ο όρος «κοινωνιολογία των σχηματισμών» (figurational sociology) χρησιμοποιούταν από τις αρχές της δεκαετίας του '80 από επικριτές κυρίως του έργου του Elias και στην συνέχεια μόνο από τους μαθητές και συνεχιστές του. Ο ίδιος, αν και δυσφορούσε με τις προσπάθειες συρρίκνωσης της συνεισφοράς του σε μεμονωμένες έννοιες, προτιμούσε τον όρο «κοινωνιολογία των διαδικασιών» (process sociology) που έδινε έμφαση στην κοινωνική μεταβολή και στην έννοια του χρόνου ως κεντρικές συνιστώσες του κοινωνιολογικού στοχασμού (Mennell 1992: 251-252).

πλαίσιο πρέπει να γίνεται και αντιληπτή και η συμβολή του στην κοινωνιολογία των σπορ αλλά και σε άλλα πεδία, όπως η κοινωνιολογία του πολιτισμού (χαρακτηριστικό παράδειγμα το εκδομένο μετά το θάνατο του έργου του για τον Μότσαρτ) ή η κοινωνιολογία της γνώσης (με έργα όπως η *Θεωρία του συμβόλου* ή η μελέτη του για τον χρόνο). Το μεταπολεμικό του έργο, δηλαδή, μπορεί να νοηθεί ως μια προσπάθεια προσαρμογής του θεωρητικού του σχήματος αναφορικά με τις διαδικασίες του εκπολιτισμού, στις αναγκαιότητες και στις μέριμνες διεύρυνσής των αντικειμένων έρευνας εντός της επιστήμης της κοινωνιολογίας (Reicher et al. 2018: 13).

3. Η εξέλιξη του πολιτισμού

Η εξέλιξη του πολιτισμού εκκινεί από την ιστορική διερεύνηση των διαφορετικών ιστορικών διαδρομών που διέρχεται η έννοια του πολιτισμού στα συμφραζόμενα της γαλλικής και της αγγλοσαξωνικής παράδοσης σε σχέση με τις ιστορικές συνδηλώσεις της έννοιας στους γερμανόφωνους πληθυσμούς. Στη πρώτη περίπτωση, η έννοια του πολιτισμού (civilization) αναφέρεται σε μια οικουμενικού τύπου αυτοσυνειδησία της Δύσης και στους όρους τεχνολογικής, επιστημονικής και στρατιωτικής υπεροχής κοινωνιών που νομιμοποιούσαν μέσα από αυτή την έννοια τις υπό διαμόρφωση αποικιακές κτήσεις τους. Για τους Γερμανικούς λαούς η ίδια έννοια ήταν δηλωτική της γαλλικής πολιτικής ηγεμονίας μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και της πρόσδεσης των εγχώριων αριστοκρατικών κοινωνικών στρωμάτων στο βιοτικό ύφος των όμορων γαλλικών ελίτ. Στο πλαίσιο αυτό εντός της γερμανικής διανοητικής παράδοσης αναπτύσσεται κατ' αντιδιαστολή με την έννοια του πολιτισμού αυτή της κουλτούρας (Kultur ή culture) η οποία έτεινε να αφορά τις ειδικές συνθήκες της αυτοσυνειδησίας της γερμανικής αστικής τάξης, η οποία από τον 17ο αιώνα ήταν αποκλεισμένη τόσο από την πολιτική εξουσία όσο και από τη γαλλικού τύπου κοσμοπολίτικη παιδεία. Η κουλτούρα στο παραπάνω πλαίσιο δεν σημασιοδοτούσε τα καθολικά ανθρώπινα επιτεύγματα την εποχή του Διαφωτισμού και της Βιομηχανικής Επανάστασης αλλά τα διακριτά χαρακτηριστικά επιμέρους κοινοτήτων, όπως η γλώσσα, οι παραδόσεις, η θρησκεία κοκ. στο πλαίσιο της αναγκαιότητας παραγωγής νομιμοποιητικού λόγου για την συγκρότηση τους ως εθνικές αυτοδιοικούμενες πολιτικές κοινότητες (Elias 1997a: 71-72, 123-124).

Το βασικό, ωστόσο, ερώτημα που αποπειράται να απαντήσει ο Elias στην *Εξέλιξη του πολιτισμού* αφορά τις διαδικασίες που οδήγησαν στην ανάδυση του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού μέσα από τη φεουδαρχική κοινωνία την περίοδο που ακολούθησε τις επιδρομές των Ούγγρων, των Νορμανδών και των Σαρακηνών, κατά την περίοδο, δηλαδή, μετά τον 9ο αιώνα. Το μακροϊστορικό αυτό ερώτημα ο Elias επιχειρεί να το απαντήσει μελετώντας εκείνες τις όψεις της καθημερινής ζωής που συγκροτούσαν στην εποχή του τον κοινό νο

αναφορικά με το σε τι συνίσταται η έννοια του πολιτισμού ενός λαού. Εκκινεί, δηλαδή, από τις μορφές καθημερινής συμπεριφοράς, τις καθημερινές έξεις, τις εκδοχές της αποστροφής, της αιδούς, όπως και τις πλέον πρωταρχικές συστολές που παρατηρούνται στην ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ακολουθώντας αυτόν τον προβληματισμό, παρατηρεί παράλληλες διαδικασίες εξέλιξης και δια αυτών κατασκευάζει έναν ισομορφισμό ανάμεσα στην εξέλιξη της ψυχορμητικής συμπεριφοράς -της ιστορικοποίησης, δηλαδή, των φροϋδικών κατηγοριών ανάλυσης που επιχειρεί- και τις μορφές οργάνωσης της εξουσίας και της κοινωνικής αλληλεξάρτησης (Elias 1997b: 65· Landini T.S. and Depelteau 2017: 22-24). Έτσι, ο δεύτερος τόμος της *Εξέλιξης του πολιτισμού* αφιερώνεται σε όψεις της συγκρότησης του σύγχρονου κράτους, εκκινώντας από την απολυταρχική του μορφή και δίνοντας έμφαση στη δημιουργία διαφορετικών μονοπωλίων, όπως εκείνων της φορολογίας, των μέσων φυσικής βίας, της συγκέντρωσης των μέσων επικοινωνίας και μεταφοράς κ.ο.κ. (Elias 1997b: 124).

Για την κατανόηση της εξελικτικής αυτής διαδικασίας ο Elias εστιάζει στην έννοια της επέκτασης των αλυσίδων αλληλεξάρτησης των ατόμων, ως προέκταση της κλασικής αναλυτικής κατηγορίας του καταμερισμού εργασίας στον Durkheim (Elias 1997b: 65· Elias & Scotson 1994: 162· Passiani 2013), και ερμηνεύει τη διαδικασία αυτή, όχι ως αναπόφευκτη ή ευθύγραμμη, αλλά ως απορρέουσα από τις αναγκαιότητες και τους καταναγκασμούς που θέτουν στα κοινωνικά υποκείμενα οι αμοιβαίες τους σχέσεις (Elias 1997b: 358). «Η αλλαγή της συμπεριφοράς και της ψυχορμητικής ζωής, αλλαγή που ονομάζουμε 'πολιτισμό', συναρτάται στενότατα με την εντονότερη διαπλοκή των ανθρώπων και με την προϊούσα μεταξύ τους εξάρτηση» (Elias 1997b: 65). Έτσι στο έργο του Elias η συγκρότηση του νεωτερικού κράτους είναι ταυτόχρονα αποτέλεσμα και συγκροτητικός παράγοντας αυτού που ο ίδιος ονομάζει επιμήκυνση των μορφών κοινωνικής αλληλεξάρτησης ως μια ιστορικόγεννητική διαδικασία.

Σε αυτό το σημείο εντοπίζει και τις διαφοροποιήσεις στο κόσμο τηςσχόλης, οι δραστηριότητες του οποίου θα μας απασχολήσουν στην εργασία αυτή. Για τον Elias η συγκρότηση σύνθετων μορφών πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης αλλά και η διάδοση του καταμερισμού εργασίας, προϋποθέτουν την άρση της δυνατότητας άσκησης φυσικής βίας μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, εξέλιξη που καθιστά εφικτό αυτό το ανώτερο επίπεδο καταμερισμού εργασίας, ο οποίος εκτείνεται, εν τέλει, και πέρα από τα όρια της κλειστής κοινότητας (Landini and Depelteau 2017: 16-18). Η μονοπώληση της χρήσης φυσικής βίας από το κράτος και η μεταμόρφωση των ηθών του κυρίαρχου στρώματος των ανδρών των δυτικών ευρωπαϊκών κοινωνιών, οι οποίοι από πολεμιστές μετατράπηκαν σε αυλικούς, διαπαιδαγωγημένων με ένα σύνθετο πλέγμα τελετουργικών συμπεριφορών, καταναγκασμών στην καθημερινή τους συμπεριφορά ή απλώς «καλών τρόπων» όπως συχνά

αναφέρει ο συγγραφέας (Elias 1997b: 85-99), επιτελούσε ακριβώς αυτή τη λειτουργία, τη δέσμευση, δηλαδή, των παρορμήσεων, η οποία επέφερε και τη μείωση του ρίσκου από τυχόν εκδηλώσεις βίας στον καθημερινό βίο (Elias 1997b: 266).

Οι διεργασίες αυτές, σε επίπεδο ατομικής ψυχολογίας, παρουσιάζονται να έχουν εξαιρετικά κρίσιμες συνέπειες. Για τον Elias, ο μηχανισμός αυτός, που οδηγεί ιστορικά στον έλεγχο των παρορμητικών συμπεριφορών, εμφανίζεται ως η διαδικασία μέσω της οποίας η βία και η σεξουαλικότητα³ καθίστανται πλέον ελεγχόμενες κοινωνικά. Πρόκειται δε για την ίδια διαδικασία που, στο επίπεδο της συγκρότησης του ψυχισμού των κοινωνικών υποκειμένων, οδηγεί στη διαμόρφωση του φροϋδικού υπερεγώ, έννοια που στον Elias συνιστά μια μακροϊστορική διεργασία εσωτερίκευσης των μηχανισμών αυτοελέγχου (Elias 1997a: 306).

4. Κράτος και κοινωνικός ανταγωνισμός

Σύμφωνα με τον Elias (1997b: 134), η εντατικοποίηση των μορφών κοινωνικής αλληλεξάρτησης οδήγησε στον μετασχηματισμό των ιδιωτικών μονοπωλίων σε δημόσια και θεσμικά μονοπώλια. Έτσι, το φεουδαρχικό δικαίωμα στη φορολόγηση αποτελεί το πρόπλασμα των δημόσιων οικονομικών, όπως και ο ιδιωτικός στρατός του φεουδάρχη, ο οποίος αξιώνει την αποκλειστική χρήση φυσικής βίας, αποτελεί το πρόπλασμα του εθνικού στρατού (Elias 1997b: 18). Στις δύο αυτές περιπτώσεις, ο εξευγενισμός των τεχνικών άσκησης της εξουσίας καθιστά εφικτή και προωθεί την καθολική χρήση των θεσμών αυτών, μέσα από τη δημιουργία «αποτελεσματικών», εξειδικευμένων ομάδων γραφειοκρατών και ειδικών. Με αυτό τον τρόπο ο Elias αναφέρεται στην ιδιαίτερη μορφή διεύρυνσης των συμφερόντων των ανερχόμενων αστικών στρωμάτων, στην περίπτωση της γαλλικής κοινωνίας κατά την προεπαναστατική περίοδο (Elias 1997b: 136). Η συγκέντρωση της εξουσίας ενισχύεται από τη διάδοση των πυροβόλων όπλων, τα οποία μπορούν πλέον να χρησιμοποιηθούν από τις μάζες, καθιστώντας, έτσι, την τάξη των ειδικών-ευγενών όλο και λιγότερο απαραίτητη, όσον αφορά, τουλάχιστον, την ιδιότητα των μελών της ως πολεμιστών (Elias 1997b: 18· Elias 2018: 202-204).

Στο πλαίσιο αυτό, η εξουσία είναι πάντα σχετικοποιημένη και συναρτάται με

3. Η υπόθεση ότι η θεωρία του Elias συνεπάγεται και ισχυρότερες μορφές αυτοδέσμευσης της σεξουαλικής συμπεριφοράς είχε ήδη τις αρχές της δεκαετίας του '80 ξεκινήσει ένα έντονο κύκλο συζητήσεων υπό την σκιά των διαφορετικών μορφών μετασχηματισμού της ερωτικής συμπεριφοράς στις περισσότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Η συζήτηση σχηματοποιήθηκε γύρω από τοποθετήσεις που διέκριναν στις μεταπολεμικές μορφές «σεξουαλικής απελευθέρωσης» μια αμφισβήτηση της κεντρικής θέσης του Elias και αυτών που διέκριναν στην απομείωση των κοινωνικά αποδεκτών ορίων στην τυποποίηση των ερωτικών σχέσεων (informalization) ως ενδεικτική τάσεων αύξησης της εσωτερίκευσης των ψυχικών καταναγκασμών των υποκειμένων (Mennell 1992: 241-246). Οι πλέον κλασσικές συμβολές στον παραπάνω διάλογο αποτέλεσαν αντιστοίχως αυτή της Brinkgreve (1982) και του Wouters (1986).

την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών δρώντων, όπως αυτή διαμορφώνεται δια των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων (Murphy et al. 2008: 92). Ωστόσο, η κατοχύρωση του μονοπωλίου φυσικής βίας οδηγεί επίσης σε μετασχηματισμό της ίδιας της μορφής του κοινωνικού ανταγωνισμού. Στην προοπτική αυτή, «αντικείμενο των κοινωνικών αγώνων δεν είναι πιά η εξάλειψη του μονοπωλίου της εξουσίας, αλλά το ποιος έχει τον έλεγχο του μονοπωλιακού μηχανισμού...» (Elias 1997b: 125· Elias 2016: 49). Ο Elias περιγράφει τη δυναμική αυτή διεργασία ως θεσμικό εκδημοκρατισμό των νεωτερικών κοινωνιών και τη διακρίνει από τον μετασχηματισμό του ιππότη σε αυλικό κατά την ύστερη μεσαιωνική περίοδο (Elias 1997a: 338).⁴ Το σημείο δε αυτό αποτελεί ουσιαστικά και τη γέφυρα ανάμεσα στο πρώιμο έργο του και στα μεταγενέστερα κείμενά του για τον αθλητισμό.

Για τον Elias το μονοπώλιο στη χρήση της φυσικής βίας είναι το καθοριστικό μέσο άσκησης πίεσης προς τα κοινωνικά υποκείμενα στην κατεύθυνση αυτοσυγκράτησης και ελέγχου των παρορμήσεων τους. Η απόλαυση που περιγράφει ο συγγραφέας ότι αντλούν οι άνθρωποι από την άσκηση φυσικής βίας δεν είναι πλέον δυνατόν να εκφραστεί με κοινωνικά νόμιμους τρόπους και στο πλαίσιο αυτό εκκινεί μια διαδικασία εσωτερίκευσης των ψυχόρμητων παρορμήσεων που ομοιάζει με αυτό που ο Φρόιντ περιέγραφε ως τους μηχανισμούς απώθησης (Elias 1997a: 277). Από αυτό το σημείο πηγάζουν και μια πλειάδα συνεπαγωγών για τη θεωρία της συγκρότησης του υποκειμένου στο έργο του Elias. Πρώτα απ' όλα, η εσωτερίκευση των παρορμητικών συμπεριφορών ιστορικά συνεπάγεται (α) πως στις νεωτερικές κοινωνίες τα κοινωνικά υποκείμενα δεν μπορούν πλέον να συσσωρεύουν κοινωνικό κύρος από την ωμή επίδειξη σωματικής ρώμης (Elias and Dunning 2010: 52, 176). (β) Επίσης, η αναγκαιότητα δημιουργίας θεσμών εσωτερίκευσης των καταναγκασμών των παρορμήσεων ενισχύει ταυτόχρονα και θεσμούς, επιφορτισμένους με αυτή λειτουργία, όπως η οικογένεια (Elias 1997a: 236 and Elias 1997b: 308, 366-368). (γ) Ακόμη, στην παραπάνω αξίωση ενέχεται η διαδικασία ενδυνάμωσης του ρόλου των γυναικών που, σύμφωνα με τον Elias, εντοπίζεται στις κοινωνίες της δυτικής Ευρώπης ήδη από τον 17ο

4. Στο ύστερο έργο του ο Ελίας επανέρχεται συχνά στην ιδέα των «κύκλων βίας» από τους οποίους διέρχονται οι διαφορετικές ευρωπαϊκές κοινωνίες μέχρι την σχετική τους ειρήνευση μέσα από μακρές και ανεπανάληπτες ιστορικές διαδρομές για κάθε μια από αυτές και αντλεί συμπεράσματα από τις διαφορετικές τροχιές τους. Υπό αυτό το πρίσμα ολόκληρο το έργο *Ναζισμός και γερμανικός χαρακτήρας* μπορεί να γίνει κατανοητό ως μια αντιπαραβολή της διαδικασίας συγκρότησης του γερμανικού κράτους με τις διαδικασίες που περιγράφει για τις αντίστοιχες διαδρομές που ακολουθούν η Γαλλία και η Αγγλία, που αποτελούσαν και το πρότυπο του *opus magnum* του συγγραφέα (Mennell 1992: 273-275). Κεντρικό επεξηγηματικό σχήμα για την ερμηνεία της αγγλικής ιδιαιτερότητας που οδήγησε στον πρώιμο εκδημοκρατισμό της αποτελούσε το γεγονός ότι στον πυρήνα των διαφορών των κοινωνικών ομαδοποιήσεων που κινούσαν τους «κύκλους βίας» στην συγκεκριμένη περίπτωση βρίσκονταν μερίδες της γεωκτητικής αριστοκρατίας χωρίς αντικρουόμενα οικονομικά συμφέροντα. (Elias, and Dunning 2010: 57-59).

και 18ο αιώνα (Elias 1997a: 298· Elias 1987).⁵ (δ) Επιπλέον, μια ακόμη συνεπαγωγή και μάλιστα με ειδικό βάρος για τα ζητήματα που διαπραγματεύεται το κείμενο αυτό, είναι ότι η ανθρώπινη ευχαρίστηση που πηγάζει από την άσκηση φυσικής βίας, εμφανής κατά τον συγγραφέα σε όλα τα παραδείγματα προνεωτερικών κοινωνιών, περιορίζεται (Elias 1997a: 313).⁶ Το χαρακτηριστικό του σταδιακού περιορισμού της απόλαυσης από την άσκηση φυσικής βίας διαπερνά το σύνολο του έργου του Elias, στην προσπάθειά του να περιγράψει τις συνιστάμενες του «εκπολιτισμού» και να παρουσιάσει τις ομοιότητές της με την αυτοδέσμευση που ιστορικά συνδέεται με άλλες σωματικές απολαύσεις, όπως η σεξουαλικότητα (Elias 1997a: 276-278), το φαγητό (Elias 1997a: 210-211), η αφόδευση (Elias 1997a: 240-241) κ.λπ. Τέλος, (ε) το μονοπώλιο της χρήσης φυσικής βίας οδηγεί και στη δημιουργία ειρηνευμένων χώρων, όπου η βία, παρότι δεν παύει να υφίσταται αυτούσια, μεταμορφώνεται μέσα από νέες μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης και μετουσιώνεται σε λιγότερο ή περισσότερο κεκαλυμμένες μορφές (Elias 1997b: 267, 334).

Συμπερασματικά, στις νεωτερικές κοινωνίες η «ηδονή» από την άσκηση φυσικής βίας, μέσα από την διαμεσολάβηση των διαδικασιών εκπολιτισμού, μεταμορφώνεται στην απόλαυση από τη συμμετοχή σε παίγνια, αθλητικές δραστηριότητες και άλλες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Elias:

Η ζωή τώρα γίνεται υπό ορισμένη έποψη πιο ακίνδυνη, αλλά και απαθέστερη και πιο ανηδονική – τουλάχιστον όσον αφορά την άμεση εκδήλωση του αιτήματος για ηδονή. Για ό,τι λείπει από την καθημερινότητα, οι άνθρωποι φτιάχνουν κάποιο υποκατάστατο στα όνειρά τους, στα βιβλία, και στις εικόνες τους: έτσι, οι ευγενείς, καθώς μεταβάλλονται σε αυλικούς, αρχίζουν να διαβάζουν ιπποτικές μυθιστορίες, ενώ οι αστοί βλέπουν τη βία και το ερωτικό πάθος στον κινηματογράφο. [...] Όμως υπό ορισμένη έννοια, το θέατρο του πολέμου μετακινείται προς τα μέσα (Elias 1997b: 274).

5. Έλεγχος των παρορμήσεων και μιμητικές πρακτικές

Πριν από όλα, η διαδικασία του εκπολιτισμού αποτελεί για τον Elias τη βασιλική οδό για την κατανόηση της ίδιας παράδοσης και της κοινωνικής συγκρότησης της δυτικοευρωπαϊκής

5. Για μια παρουσίαση των κριτικών της θέσης του Elias αναφορικά με την τάση για αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των δύο φύλων σε μακροϊστορική προοπτική βλέπε: (Featherstone 1987).

6. Η θέση αυτή έχει συναντήσει έντονη κριτική, ιδιαίτερα από μερίδες κοινωνικών ανθρωπολόγων που την κατανοούσαν ως μια κατηγοριοποίηση όλων των προ-κρατικών κοινωνιών ως συλλήβδην περισσότερων βίαιων από ότι οι νεωτερικές κρατικοκεντρικές κοινωνίες, την εξέλιξη των οποίων μελετούσε ο Elias στο κυρίως έργο του (Mennell 1992: 238-240· Van Velzen 1984).

αριστοκρατίας. Ως εκ τούτου, όλες οι μορφές περίοπτης κατανάλωσης, η επιδεικτική σχόλη, οι καλοί τρόποι, ο εκλεπτυσμός των κοινωνικών ηθών κ.λπ., το ειδικό habitus (Elias 1997b: 267, 334, 141-148)⁷ με άλλα λόγια των μελών των αριστοκρατικών στρωμάτων της Ευρώπης του 16ου και 17ου αιώνα, δεν είναι τίποτα άλλο παρά συνέχεια του πολέμου με άλλα μέσα: Μορφές έκφρασης, δηλαδή, του κοινωνικού ανταγωνισμού σε ένα πλαίσιο εντός του οποίου η βία περιστέλλεται καθώς ο ηγεμόνας έχει πλέον το μονοπώλιο στη χρήση της, αλλά και σε ένα περιβάλλον εντός του οποίου ο κανόνας ενάντια στη χρήση της βίας εσωτερικεύεται και προκαλεί αιδώ, αποστροφή και απώλεια κοινωνικού κύρους.

Το συναίσθημα αιδούς είναι μία ψυχική αντίδραση, ένα είδος φόβου, ο οποίος αναπαράγεται στο άτομο αυτοματικά και κατά συνήθεια από ορισμένες αφορμές. Είναι, αν το δει κανείς επιφανειακά, ένας φόβος κοινωνικού υποβιβασμού ή, για να χρησιμοποιήσουμε μία γενικότερη διατύπωση, φόβος μπροστά σε χειρονομίες υπεροχής τρίτων. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μία μορφή δυσφορίας ή φόβου, η οποία αναπαράγεται όταν, και χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι, ένας άνθρωπος, ο οποίος αναγκαστικά φοβάται τον υποβιβασμό, δεν μπορεί να αποκρούσει αυτόν τον κίνδυνο ούτε άμεσα, με σωματική επίθεση, ούτε με κάποια άλλη μορφή άμυνας. Αυτή η αδυναμία άμυνας έναντι της υπεροχής τρίτων, αυτή η απόλυτη εξάρτηση από το έλεος των άλλων, δεν πηγάζει άμεσα από την απειλή της φυσικής υπεροχής τρίτων που είναι παρόντες εδώ και τώρα – αν και είναι βέβαιο πως ανάγεται σε φυσικούς καταναγκασμούς, στη σωματική μειονεξία του παιδιού έναντι εκείνων που το διαπλάθουν. Στους ενήλικους, ωστόσο, αυτή η αδυναμία άμυνας πηγάζει από το ότι οι άνθρωποι, των οποίων τις χειρονομίες υπεροχής φοβάται κανείς, βρίσκονται σε αρμονία με το υπερέγώ του ανυπεράσπιστου και φοβισμένου (Elias 1997b: 327).

Αυτή η διαδικασία της μετάθεσης αποτελεί το πρότυπο επί του οποίου στοιχειοθετείται μια ευρύτερη εννοιολογική κατηγορία τμήμα της οποίας αποτελεί και το παιχνίδι. Ο ανταγωνισμός μετουσιώνεται σε δραστηριότητες (μηχανισμός που προσομοιάζει σε αυτόν της φρουδικής απώθησης) (Elias 1997b: 349) που αντιγράφουν τη βία και άλλες παρορμητικές συμπεριφορές αποτελώντας αυτό που ο Elias ονομάζει «μιμητικές πρακτικές» (Elias and Dunning 2010: 82, 90· Reicher 2018: 90). Για παράδειγμα, μια παρτίδα σκάκι συνιστά μίμηση μιας μεγάλης σε έκταση μάχης μεταξύ στρατών, οι αγώνες του κλασικού αθλητισμού αποτελούν μίμηση δεξιοτήτων απαραίτητων στο πεδίο της μάχης αλλά και ένα

7. Για μια αναλυτική παρουσίαση της σχέσης ανάμεσα στο έργο του Elias και στην έννοια του πεδίου στον Bourdieu βλέπε τους Depeltau (2013) και Pickel (2005: 437-461).

ταξίδι αναψυχής αντιστοίχως μίμηση μιας περιπέτειας έξω από τα όρια της οργανωμένης κοινότητας.

Το κλασικό παράδειγμα μιμητικής πρακτικής, που αναφέρεται από τον Elias στην *Εξέλιξη του πολιτισμού*, είναι η συγκρότηση της ρομαντικής ποίησης ως έκφραση της σχέσης ανάμεσα στον «κοινωνικά κατώτερο άνδρα και την κοινωνικά ανώτερη γυναίκα» (Elias 1997b: 99), η οποία θέτοντας τον υποψήφιο καλλιτέχνη υπό την προστασία της του εξασφάλιζε τα προς το ζειν. Είναι ενδιαφέρον ότι στις μεταγενέστερες επεξεργασίες του, όπως για παράδειγμα στο έργο του για τον Μότσαρτ, η έννοια της καλλιτεχνικής δημιουργίας παρουσιάζεται ως μια μορφή ιστορικοποίησης της φροϋδικής μετουσίωσης (sublimation) (Elias 2006: 69-73). Με αυτό τον τρόπο, υπονοείται ότι οι μορφές παιγνιώδους δράσης δεν περιορίζονται στην απώθηση της ενδογενούς τάσης προς τη βία αλλά συμπεριλαμβάνουν όλο το εύρος των παρορμητικών συμπεριφορών του υποκειμένου (Elias 1997a: 320).

Για τον μαθητή του Elias, Eric Dunning, ο δάσκαλός του προσπάθησε, μεταξύ άλλων, να οικοδομήσει τα θεμέλια μιας «κοινωνιολογικής θεωρίας του θυμικού» (Elias and Dunning 2010: 23). Για τον Elias «...οι δραστηριότητες τηςσχόλης αποσκοπούν στην πρόκληση των συναισθημάτων και στη διέγερσή τους...» προσφέροντας έτσι «...ένα φαντασιακό χώρο προορισμένο να προκαλέσει κάποιου είδους συγκίνηση ανάλογη με αυτήν που ελκύεται στην πραγματική ζωή, χωρίς, όμως, τους κινδύνους και τα ρίσκα της» (Elias and Dunning 2010: 61). Ως εκ τούτου, η «διέγερση της μάχης» μεταμορφώνεται, σύμφωνα με αυτό το ερμηνευτικό σχήμα, μεταξύ άλλων μορφών μετουσίωσης, και σε αθλητικές δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν μια μορφή κοινωνικά προσδιορισμένης ευφρόσυνης διέγερσης που προκύπτει από τη σχετική ειρήνευση των κοινωνιών που χαρακτηρίζονται από μεγάλο βαθμό αλληλεξάρτησης και συγκρότησης κρατικών θεσμών (Elias 1997a: 322· Elias 2004: 190).

Το μιμητικό, λοιπόν, στοιχείο στις δραστηριότητες τηςσχόλης δεν περιορίζεται απλώς στο γεγονός ότι σε πολλές από αυτές αντανακλώνται εκφάνσεις της βίας προερχόμενες από κοινωνίες στις οποίες απουσίαζε το μονοπώλιο της φυσικής βίας, όπως στον αθλητισμό, αλλά αντιθέτως αφορά το σύνολο των δραστηριοτήτων τηςσχόλης και της αναψυχής, καθώς στις δραστηριότητες αυτές, συμπεριλαμβανομένων παιγνίων όπως η ρουλέτα ή το πόκερ, «...τα συναισθήματα –το θυμικό που δημιουργούν– συσχετίζονται με αυτά που βιώνονται στην “πραγματική ζωή” σε καταστάσεις που μεταγράφονται με έναν διαφορετικό τρόπο και αναμειγνύονται με ένα είδος ηδονής» (Elias and Dunning 2010: 107). Η μιμητική αυτή λειτουργία που έχει σκοπό την αναπαραγωγή της συγκίνησης είναι πάντοτε δυνητική. Ένα ανιαρό παιχνίδι χάνει το ενδιαφέρον του, ενώ ένα συναισθηματικά φορτισμένο μπορεί να οδηγήσει τα εμπλεκόμενα μέρη σε βίαιες αντιδράσεις, περνώντας, έτσι, από τη μιμητική στη μη-μιμητική σφαίρα (Elias and Dunning 2010: 117).

6. Αθλήματα και λειτουργικός εκδημοκρατισμός

Στη θεωρία του για τη διάδοση των σύγχρονων σπορ ο Elias υπογραμμίζει τις ιδιαίτερες πολιτικές συνθήκες της Αγγλίας του 17ου και 18ου αιώνα θέλοντας να περιγράψει πώς κατέστη εφικτή η εξάπλωση των ανταγωνιστικών παιχνιδιών που δεν αποσκοπούσαν στη φυσική εξόντωση του αντιπάλου. Η κύρια πολιτική αντιπαράθεση της Αγγλίας του 18ου αιώνα ανάμεσα στις αντιτιθέμενες φατρίες γαιοκτημόνων των Τόρους και των Γουίγκς (Elias and Dunning 2010: 46-49) διαμόρφωνε το κατάλληλο πολιτικό πλαίσιο ώστε η ανώτερη τάξη ευγενών στην Αγγλία να συσσωρεύσει αρκετή δύναμη, σε σχέση με τις αντίστοιχες τάξεις της ηπειρωτικής Ευρώπης,⁸ κατασκευάζοντας, έτσι, την πολιτική δυνατότητα αφενός να θέσει τη μοναρχία υπό τον σχετικό έλεγχο της και αφετέρου να αφανίσει την τάξη των ελεύθερων αγροτών μέσα από το κίνημα των περιφράξεων. Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις αυτής της τάξης, όπως και συνολικότερα ο αγγλικού τύπου πρώιμος κοινοβουλευτισμός, αποτύπωνε την τάση των δύο αυτών πολιτικών ομαδοποιήσεων να υπερβούν τις διαιρέσεις της προηγούμενης περιόδου και να συγκροτήσουν κυβέρνηση ώστε να μην απωλέσουν τα προνόμια που πήγαζαν από τον σχετικό περιορισμό της εξουσίας της μοναρχίας (Elias and Dunning 2010: 50).

Άμεσο επακόλουθο αυτής της τάσης εκδημοκρατισμού της αγγλικής κοινωνίας ήταν η θετική νοηματοδότηση της κοινωνικής δεξιότητας ενός υποκειμένου να ανταγωνίζεται για πολιτικούς, συμβολικούς και οικονομικούς πόρους μέσα από το λέγουν:

Η κοινωνική επιβίωση και ακόμα περισσότερο η κοινωνική επιτυχία στην κοινοβουλευτική κοινωνία εξαρτιόταν από την ικανότητα του μάχεσθαι όχι με το σιλέτο ή το ξίφος αλλά με την δύναμη του επιχειρήματος, τη δεξιότητα της πειθούς, την τέχνη του συμβιβασμού. Όσο μεγάλος και αν ήταν ο πειρασμός στις εκλογικές αναμετρήσεις ή στις κοινοβουλευτικές μάχες, οι κύριοι όφειλαν να μην χάνουν ποτέ την ψυχραιμία τους και να καταφεύγουν στη βία μόνο με την συμφωνημένη μορφή της μονομαχίας (Elias and Dunning 2010: 52).

Έτσι, για τον Elias τα αθλητικά παιχνίδια είναι πάντοτε και ταυτόχρονα «...μια ελεγχόμενη μάχη σε ένα φαντασιακό σκηνικό με αντιπάλους το βουνό, τη θάλασσα,

8. Ο ίδιος ο Elias έχει λίγα μόνο χωρία στα οποία συζητάει την ευρετική αξία του ερμηνευτικού σχήματος του σε μη-ευρωπαϊκές κοινωνίες. Μαθητές και στοχαστές επηρεασμένη από το έργο του έχουν προσπαθήσει να ανασυγκροτήσουν την διαδικασία του εκπολιτισμού και σε άλλες χώρες συνδέοντας την με τις ιδιαιτερότητες των έκδηλων και άδηλων μορφών βίας στο εσωτερικό τους. Ιδιαίτερη θέση σε αυτή την προσπάθεια έχει το έργο του Stephen Mennell (2007) αναφορικά με τις Η.Π.Α. και τις ιδιαιτερότητες τους αναφορικά με την οπλοκατοχή και την οπλοχρησία. Ανάλογο ενδιαφέρον παρουσιάζουν έργα που προσπαθούν να εστιάσουν στην περίπτωση της Ιαπωνίας όπως π.χ. του R.S. Garcia (2020).

μία αλεπού ή άλλους ανθρώπους» (Elias and Dunning 2010: 73) αλλά και τμήμα του λειτουργικού εκδημοκρατισμού των νεωτερικών κοινωνιών. Μια σύντομη αναφορά σε δύο από τα παίγνια που χρησιμοποιούσε παραδειγματικά ο Elias θα διευκόλυne την επαρκή κατανόηση του παραπάνω σχήματος. Τα παίγνια αυτά, ήτοι η πυγμαχία και το κυνήγι της αλεπούς, επιλέγονται καθώς δεν αξιοποιήθηκαν συχνά από τις νεότερες κοινωνιολογικές μελέτες των επιγόνων του, όπως έγινε παραδείγματος χάρη από γνωστότερες έρευνες που ανασυγκροτούν την ιστορία του ποδοσφαίρου (Elias and Dunning 2010: 217-234) ή του ράγκμπι (Dunning and Sheard 2005).

7. Πυγμαχία και πολεμικές τέχνες

Στις περισσότερες προνεωτερικές κοινωνίες υφίσταντο, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ατύπως θεσμοθετημένα έθιμα βίαιης τελετουργικής ρύθμισης των διαφορών, κυρίως μεταξύ των αρσενικών μελών τους. Συνήθως, σε αυτές τις, προδρομικές της πυγμαχίας και των σημερινών πολεμικών τεχνών εν γέννει, πρακτικές βίαιης αναμέτρησης δεν υπήρχαν περιορισμοί ως προς τις μορφές και όρια της κοινωνικά αποδεκτής βίας. Η εθιμική αυτή πρακτική αποκτά το χαρακτήρα αθλήματος στην Αγγλία κατά τον 18ο αιώνα.⁹ Η δημιουργία αυστηρού κανονιστικού πλαισίου, με στόχο την ομαλοποίηση της βίας, περιλάμβανε την απαγόρευση των χτυπημάτων που καταφέρονται με τα πόδια καθώς και των παλαιστικών κινήσεων, την υποχρεωτική χρήση γαντιών, που στην πορεία απέκτησαν και επένδυση, και τέλος στη θεσμοθέτηση κατηγοριών με βάση το σωματικό βάρος των συμμετεχόντων (Elias and Dunning 2010: 39).

Για να καταδείξει το καινοφανές στοιχείο αυτής της διαδικασίας, ο Elias συγκρίνει, την κοινωνιογενετική διαδικασία της πυγμαχίας με την αντίστοιχη των μαχητικών αθλημάτων στην αρχαία Ελλάδα. Στην προνεωτερική τους εκδοχή, λόγω χάρη στους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες, τα μαχητικά αθλήματα, όπως το παγκράτιο, η πυγμαχία και η πάλη, δεν απέκλειαν τον θάνατο του αντιπάλου παρά την ύπαρξη εθιμικών κανόνων που ρύθμιζαν αυτές τις πρακτικές (Elias and Dunning 2010: 166, 169). Τουναντίον μάλιστα, η «ηθική» της πυγμαχίας ή του παγκράτιου καταδίκασε τον φονευθέντα αθλητή ως ανίκανο να υπερασπιστεί τον εαυτό του και απροετοίμαστο.¹⁰ Τα αθλήματα αυτά, όμως, εξέφραζαν

9. Υπάρχουν διαφορετικές μελέτες στο πεδίο της κοινωνικής ιστορίας που καταπιάνονται με την εξέλιξη της πυγμαχίας. Ενδεικτικά βλέπε: (Blaisford 1988). Για μια επέκταση των ιδεών που παρουσιάζονται σε αυτό εδώ το κείμενο αναφορικά με την θέση της πυγμαχίας στην γενική θεωρία του εκπολιτισμού, βλέπε Sheard (1997).

10. Το επιχείρημα δεν έχει αξιώσεις γενίκευσης για τον Elias για όλες τις προνεωτερικές κοινωνίες ή για των αρχαίο κόσμο εν γέννει αλλά αναφέρεται στις ιδιαίτερες συνθήκες των ελληνικών πόλεων-κρατών. Για μια προέκταση των επιχειρημάτων του σε άλλες κοινωνίες με γραπτά τεκμήρια και ιδιαίτερος για την αρχαία Ρώμη με τις ιδιαιτερότητες που παρουσίαζε η τελετουργική χρήση της βίας στο πλαίσιο των αγωνισμάτων στις αρένες, βλέπε: (McIntosh 1993).

τα κοινωνικά ήθη μιας «αριστοκρατίας πολεμιστών» (Elias and Dunning 2010: 171) για την οποία «...η αναμέτρηση επικεντρωνόταν στην επιδεικτική προβολή των πολεμικών αρετών που απέφεραν [...] την ύψιστη τιμή μεταξύ των μελών της ομάδας...» (Elias and Dunning 2010: 173). Όπως είναι φυσικό, σε αυτόν τον πολιτισμό, το «φερ πλέι», ο σεβασμός στον κανόνα δηλαδή, δεν είχε καμία θέση καθώς για την κάστα των πολεμιστών κάθε μέσο ήταν ηθικά πρόσφορο έναντι του σκοπού της προστασίας της κοινότητας ή αλλιώς της «μονάδας επιβίωσης» όπως χαρακτήριζε κάθε συλλογική μορφή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής, κρατικής ή μη, στο ύστερο έργο του ο Elias (1991: 206).

Η γέννηση του σύγχρονου αθλήματος της πυγμαχίας αποδίδεται στον James Figg, που το 1719 ίδρυσε την πρώτη πυγμαχική σχολή και δίδασκε την τέχνη σε νεαρούς αριστοκράτες (Green 2001: 45). Η σχολή, και οι δεξιότητες που διδάσκονταν σε αυτήν, δεν αποσκοπούσε εξ αρχής στη διαμόρφωση ενός αθλήματος αλλά περισσότερο σε μια μορφή αναμέτρησης, η οποία, εν αντιθέσει με τη μονομαχία με πυροβόλα όπλα που ήταν διαδεδομένη μεταξύ των Άγγλων ευγενών, δεν θα οδηγούσε στον θάνατο των εμπλεκομένων (Elias 2018: 185). Το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου έχει αναπτυχθεί συνδέεται από πολλούς συγγραφείς με τις συνθήκες αστικοποίησης στην Αγγλία του 18ου αιώνα και της συνύπαρξης μελών της αριστοκρατίας και των άρτι εκτοπισμένων αγροτικών πληθυσμών σε πόλεις όπως το Λονδίνο ή το Μπρίστολ (Sugden 1996: 17). Η διαδικασία αυτή μάλιστα, σε ορισμένα –δημοσιευμένα μετά θάνατον— κείμενα του Elias, αντιδιαστέλεται με τις αντίστοιχες διεργασίες στην Γαλλία που σχετιζόνταν με την πρακτική του Savate, γνωστή και ως γαλλικό μποξ.¹¹ Η πρακτική αυτή βίαιης αντιπαράθεσης ναυτικών των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, σύμφωνα με τον Elias, δεν οδηγήθηκε στην αθλητικοποίησή του καθώς δεν υιοθετήθηκε από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα –εξαιτίας της περιορισμένης κοινωνικής κινητικότητας της προεπαναστατικής Γαλλίας— και ως εκ τούτου δεν καθάρθηκε από τα πιο βίαια χαρακτηριστικά του, όπως για παράδειγμα τα λακτίσματα (Elias 2018: 176-179).

Στον αντίποδα, στην Αγγλία, ο διάδοχος και μαθητής του Figg, ο Jack Broughton, είναι ο πρώτος που, το 1741, δημιουργεί μια σειρά κανόνων για το άθλημα, όπως η απαγόρευση χτυπημάτων σε αντίπαλο που έχει πέσει στο έδαφος, η απαγόρευση, επίσης, χτυπημάτων κάτω από τη μέση και η δυνατότητα του αντιπάλου που έχει χάσει τις αισθήσεις του να συνεχίσει τον αγώνα εάν ανακάμψει σε 30 δευτερόλεπτα (Elias 2018: 186-188· Green 2001: 45-46). Οι τροποποιήσεις των κανόνων αυτών κατά το 1838 (London Prize Ring Rules) και κατά το 1853 προηγήθηκαν της απαγόρευσης του αθλήματος το 1866 (Elias 2018: 175). Οι περιορισμοί στην λαϊκή συμμετοχή στο άθλημα αποτελούσαν μέρος ευρύτερων πολιτικών παρεμβάσεων που αποσκοπούσαν στον κοινωνικό εξευγενισμό των «παραβατικών»

11. Για μια ανάλυση εμπνευσμένη από το έργο του Elias των διαφορετικών διαδρομών της κοινωνιογένεσης του Γαλλικού savate σε σχέση με το Αγγλικό μποξ βλέπε: (Loudcher 2007· Loudcher 2001).

κατώτερων στρωμάτων στα αγγλικά αστικά κέντρα (Sugden 1996: 20-21). Σύντομα, όμως, ακολουθούνται από την θεσμοθέτηση του μποξ, το επόμενο έτος περίπου, με τη μορφή που έχει έως και σήμερα (Queensbury rules) από αριστοκράτες που προσπαθούν να διασώσουν την υπόληψη της «γλυκιάς τέχνης» από τις πολιτισμικές της συνδηλώσεις ως κομμάτι των κοινωνικών κόσμων των υποτελών τάξεων του αγγλικού 19ου αιώνα (Sugden 1996: 26). Βασικά χαρακτηριστικά του νέου γύρου θεσμοποίησης του μποξ αποτελούσαν ο αποκλεισμός των παλαιστικών κινήσεων, η χρήση του ρινγκ, οι τρίλεπτοι γύροι και τα μονόλεπτα διαλλείματα, το σύστημα βαθμολόγησης και η χρήση γαντιών προκαθορισμένου βάρους από τους αθλητές (Sugden 1996: 26· Elias 2018: 187· Giulianotti 2016: 161).

Το παράδειγμα της πυγμαχίας μάς δείχνει πώς η διαδικασία της απώθησης της βίας μέσω της μίμησής οδηγεί στη δημιουργία ενός αθλητικού παιχνιδιού, γνωστή πλέον στην κοινωνιολογία του αθλητισμού και ως «αθλητικοποίηση». Οι τεχνικές, οι μέθοδοι και οι ασκήσεις των μαχητικών αθλημάτων, όπως η πυγμαχία, επηρεάστηκαν από την εξέλιξη του κανονιστικού πλαισίου των αγώνων. Έτσι, μια αρρυθμιστη πρακτική, η διάδοση της οποίας στηρίζονταν σε άτυπες τεχνικές, απέκτησε ένα curriculum γνώσεων και εκπαίδευσης που λίγη σχέση είχε με την πρακτική εφαρμογή της ίδιας γνώσης σε συνθήκες αυτοάμυνας ή επιδεικτικής μάχης για την απόκτηση κοινωνικού κύρους. Παραδείγματος χάρη, στην πυγμαχία οι αθλητές, ακολουθώντας την πρακτική της ξιφασκίας του 18ου αιώνα, έμαθαν να διατηρούν σταθερή τη θέση και τη στάση τους, πυγμαχικές τεχνικές, όπως το «χουκ», επικίνδυνες για την υγεία των αθλητών που τις χρησιμοποιούσαν, κατέστησαν σύμβολα του νέου αθλήματος, ενώ οι αθλητές έμαθαν να καμουφλάρουν τις κινήσεις τους, συμπεριφορά που προσιδιάζει στην αντίστοιχη των παικτών χαρτοπαιγνίων (Elias 2018: 187· Green 2001: 47-48). Η δημιουργία κανόνων και εξωτερικών καταναγκασμών μεταμόρφωσε, έτσι, μια μορφή ατύπως θεσμοθετημένης λαϊκής βίας σε άθλημα, γεγονός που εκκίνησε μια αυτοποιητική διαδικασία συγκρότησης νέας γνώσης έλλογης μόνο εντός αυτού του πλαισίου κανόνων και αρχών του νέου παιχνιδιού.

8. Το κυνήγι της αλεπούς

Μια ανάλογη διαδρομή «αθλητικοποίησης» με διαφορετική, όμως, τροχιά παρατηρεί ο Elias και στην περίπτωση του αριστοκρατικού αθλήματος του κυνηγιού της αλεπούς. Εξαρχής, ο αναγνώστης παραξενεύεται από την κατανόηση της πρακτικής αυτής ως άθλημα, όμως για τον Elias αποτελεί το πρότυπο που ενσωματώνει εναργέστερα τις διαδικασίες εκπολιτισμού που περιγράφει και το κατανοεί, μαζί με πλήθος άλλων προνεωτερικών βίαιων θεαμάτων συχνά εις βάρος ζώων, όπως οι κοκορομαχίες ή οι ταυρομαχίες, ως παραδείγματα της διαδικασίας απώθησης της βίαιης παρορμητικής συμπεριφοράς των

κοινωνικών υποκειμένων και της μετουσίωσης τους σε μορφές σχόλης.

Προφανώς, η κυνηγετική πρακτική είναι πανάρχαια και αποτελεί μια από τις παλαιότερες τεχνικές εξεύρεσης τροφής. Πιο συγκεκριμένα, ωστόσο, το κυνήγι της αλεπούς είναι μια πρακτική που στην Μεγάλη Βρετανία του 16ου αιώνα αποτελούσε μια μέθοδο συστηματικής ζωοκτονίας για την υποβοήθηση της αγροτικής παραγωγής (Elias and Dunning 2010: 200). Ως άθλημα διαδίδεται κατά τον 18ο και 19ο αιώνα και τα χαρακτηριστικά του δεν μεταβλήθηκαν καθώς η θεσμοθέτηση αυστηρών κανόνων, υπήρξε κομμάτι της εξάπλωσής του. Το κανονιστικό πλαίσιο, λοιπόν, προέβλεπε πως ο κυνηγός είναι ο οδηγός μια αγέλης σκύλων επιφορτισμένων με τον φόνο του ζώου. Οι συμμετέχοντες απαγορευόταν να σκοτώσουν άλλο ζώο και ταυτόχρονα, εκτός απροόπτου, στο πλαίσιο του αθλήματος όφειλαν να μην χρησιμοποιήσουν όπλο αφού τις αλεπούδες έπρεπε να τις σκοτώσουν τα εκπαιδευμένα κυνηγόσκυλα. Οι κυνηγοί της αλεπούς, δηλαδή, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Elias, «...σκότωναν δια αντιπροσώπου...» (Elias and Dunning 2010: 199-200).

Το ήθος του αγωνίσματος συνάρθρωνε την αποστροφή που αισθάνονταν οι συμμετέχοντες για τον φόνο με την ευφορία και την ηδονή που προκαλούσε η εξόντωση της αλεπούς (Elias and Dunning 2010: 202). Έτσι, η ηδονή της βίας δημιουργούσε μια επίπλαστη αποστροφή προς τον άμεσο φόνο και μια αποδέσμευση επιθετικότητας και «σαδιστικών» συναισθημάτων από τη νόμιμη, εντός του παιχνιδιού, έμμεση βία.

Κοινωνιολογικά η συγκρότησή του συγκεκριμένου αθλήματος συνδέεται με τη μετατόπιση του επίκεντρου του κυνηγιού από τις σωματικές απολαύσεις που προκαλούσε η θανάτωση του ζώου καθαυτή και η βρώση του νεκρού θηράματος (Elias and Dunning 2010: 43· Elias 1997a: 214-215) προς τις σωματικές απολαύσεις που προσέφερε το ίδιο το κυνήγι, ο καλπασμός και, φυσικά, η επιτυχία από το κανονιστικά ρυθμισμένο φόνο του άτυχου ζώου. Άρα, στο εν λόγω παράδειγμα, ο κανόνας του παιχνιδιού, νομιμοποιεί τη βία, της δίνει σχήμα και μορφή και δημιουργεί μια ηθική διαρχία εντός της οποίας το ίδιο γεγονός φορτίζεται ηθικά και συναισθηματικά με τελείως διαφορετικό περιεχόμενο αναλόγως των φυσικών συμφραζομένων εντός των οποίων λαμβάνει χώρα. Εν τέλει, λοιπόν, η πρακτική αυτή ενέχει συμβολικές διαστάσεις καθώς η επιθυμία αφορά την παράταση της εικονικής ευχαρίστησης που προκαλεί η αναμέτρηση με τη φύση και όχι τον καρπό αυτής της προσπάθειας.

Η σημασία του όρου ‘σπορ’ τον 18^ο αιώνα επηρεάστηκε έντονα από την αλλαγή αυτή του τρόπου άντλησης της ευχαρίστησης των ανθρώπων από τα ψυχαγωγικά τους παιχνίδια· αυτή η αλλαγή αντιπροσωπεύει έναν έντονα εξιδανικευμένο μετασχηματισμό των αισθημάτων. Κατά τον Μεσαίωνα, ο όρος ‘σπορ’ είχε πολύ λιγότερη ειδική σημασία· επικάλυπτε πληθώρα διαφορετικών μορφών διασκέδασης

και ψυχαγωγίας. [...]Ίσως το πιο χαρακτηριστικό [...] γνώρισμα [...]αυτής της νέας μορφής διασκέδασης...] ήταν η ένταση και η διέγερση μιας εικονικής μάχης, που προϋπέθετε σωματική άσκηση, και η απόλαυση που προσέφερε στους ανθρώπους ως δρώντες ή ως θεατές (Elias & Dunning 2010: 206).

9. Η κοινωνία ως παιχνίδι

Αν λοιπόν τόσο στο πρώιμο όσο και στο ώριμο στάδιο του έργου του Elias το παιχνίδι αποτελούσε πεδίο ιστοριογραφικής έρευνας για την αναψηλάφιση των συγκεκριμένων μορφών φρουδικών απωθήσεων και τους μετασχηματισμούς τους σε μορφές ψυχαγωγίας, στο έργο *What is Sociology* η έννοια υφίσταται έναν ριζικό μετασχηματισμό. Από αντικείμενο συγκεκριμένης ανάλυσης μεταμορφώνεται σε κατηγορία για την κατανόηση κάθε μορφής κοινωνικής σχέσης και αλληλεπίδρασης (Giulianotti 2016: 158· Giulianotti 2004: 147-148· Κατριβέσης 2003: 83). Το παιχνίδι επιλέγεται κατά την αναζήτηση του συγγραφέα για τις έννοιες που θα εξυπηρετήσουν τη συγκρότηση ενός μοντέλου ατομικών και υποκειμενικών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων από το οποίο να μπορούν να εξαχθούν μακροκοινωνιολογικά συμπεράσματα (Elias 1978: 71). Χρησιμοποιεί, δηλαδή, την έννοια του παιχνιδιού για να νομιμοποιήσει θεωρητικά το βασικό σχήμα που βρίσκουμε ήδη στα πρώιμα γραπτά του αναφορικά με τη θεωρία του εκπολιτισμού.

Τα παιχνίδια, τα χαρτοπαίγνια, το σκάκι, ο χορός κ.λπ. παρουσιάζονται στο εν λόγω έργο του Elias ως η ιδανική μορφή του κοινωνικού δεσμού και αποτελούν το παράδειγμα διά του οποίου εξηγεί την έννοια του κοινωνικού σχηματισμού (Elias 1978: 73). Για αυτό τον σκοπό, καταφεύγει στην περιγραφή μια σειράς νοητικών πειραμάτων ώστε να παρουσιάσει με ιδεοτυπικούς όρους τον τρόπο με τον οποίο κάθε ανθρώπινη αλληλεπίδραση εδράζεται σε έναν πραγματικό συσχετισμό εξουσίας αποκρυσταλλωμένο σε μορφές κανόνων επί των οποίων τα υποκείμενα δρουν, αντιδρούν και προσαρμόζονται. Σκοπός του Elias σε αυτήν τη διαδικασία είναι η κριτική αμφισβήτηση των κατηγοριών της κοινωνιολογικής ανάλυσης, όπως για παράδειγμα οι κοινωνικές δομές, και, αντιθέτως, η παρουσίαση των κοινωνικών σχηματισμών ως ανθρώπινων κατασκευών και ως αποτελέσματος της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και του κοινωνικού ανταγωνισμού (Elias 1978: 77).¹²

Στα σχετικά χωρία του *What is Sociology* η ανάλυση των ιδεοτυπικών παιχνίτων εκκινεί από αυτό που περιγράφεται ως αρχετυπική αναμέτρηση, δηλαδή, τη χωρίς κανόνες σύγκρουση δύο «πρωτόγονων» φυλών,¹³ και συνεχίζει με άλλες μορφές παιχνίτων, με

12. Για την κριτική του Elias στον γαλλικό δομισμό και στον αμερικανικό δομολειτουργισμό βλέπε επίσης: (Elias 2008: 171-173· Elias & Scotson 1994: 171).

13. Βασική μέριμνα του συγγραφέα για την «ιδεοτυπική» κατασκευή της πρωταρχικής σύγκρουσης είναι να αντιπαρατεθεί με αντιλήψεις, κυρίως εμπνεόμενες από το έργο του Parsons, που έβλεπαν όλες τις μορφές

συμμετοχή δύο υποκειμένων και ύπαρξη κανονιστικού πλαισίου, ενώ τελικά οδηγείται σε μορφές σύνθετων παιχνιδιών με πολλαπλούς κοινωνικούς δρώντες. Βασική μέριμνα του Elias είναι να παρουσιάσει ένα μοντέλο συγκρότησης του κοινωνικού δεσμού που να εδράζεται στην εξουσία,¹⁴ η οποία νοείται ως σχετική ποσότητα αλληλοδέσμευσης που ασκείται ταυτόχρονα από όλα τα κοινωνικά υποκείμενα ενώ βαίνει μειούμενη για κάθε μεμονωμένο δρώντα όσο οι μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης πολλαπλασιάζονται. Για τον συγγραφέα μας η εξουσία δεν εδράζεται ποτέ μόνο σε κάποιο μεμονωμένο φυσικό πρόσωπο, σε μια κοινωνική ομάδα ή σε μια πολιτική ελίτ αλλά «αποτελεί δομικό συστατικό κάθε κοινωνικής σχέσης» (Μ.τ.Σ.) (Elias 1978: 81). Ενδιαφέρον, δε, παρουσιάζει και η προσέγγιση του Elias για την έννοια της «ηγεμονίας», ήτοι, η ιδέα πως σε έναν κόσμο που οι μορφές ισχύος είναι πάντα σχετικές η εξουσία έγκειται στην ικανότητα μεμονωμένων κοινωνικών δρώντων να καθορίσουν την εξέλιξη του παιχνιδιού, δηλαδή, το πεδίο επί του οποίου ασκείται ο κοινωνικός ανταγωνισμός (Elias 1978: 81).

Περνώντας από τα μοντέλα παιχνιδιών με μεμονωμένους δρώντες στα μοντέλα παιχνιδιών με πολλαπλούς δρώντες, ο Elias προσπαθεί να αντλήσει συμπεράσματα και για μια κοινωνιολογία της γνώσης (Dunning and Hughes 2013: 112-135· Kilminster 2007). Όσο τα ενεργά κοινωνικά υποκείμενα σε έναν κοινωνικό σχηματισμό πολλαπλασιάζονται τόσο λιγοστεύουν αναλογικά και εκείνοι οι δρώντες που μπορούν να αναπαραστήσουν διανοητικά το εκάστοτε κοινωνικό παίγνιο (Elias 1978: 85) αλλά και να ελέγξουν τις συνέπειες των έλλογων πράξεων τους. Η τάση αυτή, κατά τον Elias, δημιουργεί στους σύνθετους κοινωνικούς σχηματισμούς, που χαρακτηρίζονται από πολύπλοκες μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης, οιονεί ολιγαρχικές τάσεις καθώς μόνο περιορισμένος αριθμός δρώντων, ή εκπρόσωποι αυτών, μπορούν να πάρουν ορθολογικές αποφάσεις για τη συμμετοχή τους στο παίγνιο (Elias 1978: 86). Η δημιουργία αντίροπων δυνάμεων στις τάσεις αυτές προϋποθέτουν, κατά τον συγγραφέα, ότι στα κοινωνικά υποκείμενα θα διαχέονται ιδέες ή συστήματα ιδεών που θα προσπαθούν να αναπαραστήσουν το σύνολο του παιγνίου με διευρυμένους κοινωνικούς δρώντες.¹⁵ Για τον σκοπό αυτό, οι κοινωνίες που διανύουν

κοινωνικής αλληλεπίδρασης ως αναγκαστικά ρυθμιζόμενες από κανόνες. (Elias 1978: 77) Η τάση αυτή, κατά τον Elias, ήταν μέρος αυτού που ο ίδιος θεωρούσε ως την αποϊστοριοποίηση της κοινωνιολογίας και για τον λόγο αυτό ενδιαφερόταν για την ιστορική ανακατασκευή κάθε μορφής τυπικού ή άτυπου κανόνα. Για μια ανασυγκρότηση της σχετικής επιχειρηματολογίας του βλέπε: (Mennell 1992: 259). Για μια συνολική κριτική προς την συρρίκνωση της ιστοριογραφικής έρευνας στην κοινωνιολογία ή, όπως ο ίδιος την αποκαλούσε, την υποχώρηση των κοινωνιολόγων στο παρόν, βλέπε: (Elias 1987: 223-247).

14. Το εννοιολογικό σχήμα έχει προφανείς συνάψεις με τη σύλληψη της εξουσίας στο έργο του Michel Foucault. Για τη σχετική συζήτηση αναφορικά με τη σχέση των δύο στοχαστών βλέπε: (Smith 1999: 83-85· Paille & Emirbayer 2016: 50-52).

15. Στους σκοπούς του κειμένου δεν συμπεριλαμβάνεται η πλήρης παρουσίαση των επιστημολογικών συνεπαγωγών της γενικής θεωρίας του εκπολιτισμού. Κεντρικά κείμενα σε αυτή την προβληματική του έργου

βήματα λειτουργικού εκδημοκρατισμού έχουν την τάση ανάπτυξης αποπροσωποποιημένων εννοιών μέσα από τις οποίες εκφράζονται οι κοινωνικές διεργασίες και ο κοινωνικός ανταγωνισμός (Elias 1978: 91), όπως αυτές της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της συνταγματικής τάξης ή της ταξικής πάλης.

Από τα παραπάνω, προκύπτει και η πλέον ολοκληρωμένη σύλληψη του Elias για την έννοια του κοινωνικού σχηματισμού η οποία είναι και η βασική έννοια μέσα από την οποία εν τέλει προσπαθεί να περιγράψει τις ανθρώπινες κοινωνίες. Οι παίχτες ενός επιτραπέζιου παιχνιδιού αποτελούν έναν κοινωνικό σχηματισμό τόσο γιατί οι πράξεις τους αλληλοδιαπλέκονται και αλληλοεξαρτώνται όσο και εξαιτίας της ελάχιστης κοινότητας νοήματος που μοιράζονται μεταξύ τους σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση των κανόνων του κοινωνικού παιγνίου (Elias 1978: 130). Ωστόσο και οι μορφές κοινωνικού μετασχηματισμού σε κάθε δεδομένη ιστορική περίοδο είναι εγγεγραμμένες στο πλαίσιο του κοινωνικού παίγνιου όπως αυτό έχει διαρθρωθεί από τα δρώντα υποκείμενα σε προηγούμενες ιστορικές περιόδους χωρίς ωστόσο να μπορούν να αναχθούν στην προσχεδιασμένη έλλογη δράση των κοινωνικών υποκειμένων.

Αυτό, εν κατακλείδι, προσδίδει στους κοινωνικούς σχηματισμούς την ασταθή τους φύση και την τυχαία κατεύθυνση που λαμβάνουν στους εκάστοτε μελλοντικούς μετασχηματισμούς τους. Αν οι σχηματισμοί αναδιατάσσονται ανά πάσα στιγμή από τη μικροεξουσία των αναρίθμητων κοινωνικών δρώντων και από την ικανότητά τους να αναπαραστήσουν την κοινωνία στο σύνολό τους τότε η πολιτισμική εξέλιξη δεν υπάγεται σε μια ευθύγραμμη ιστορική νομοτέλεια, για την οποία συχνά έχει κατηγορηθεί ο Elias (Bauman 1979· Giulianotti 2016· Armstrong 1998), αλλά είναι η ίδια αποτέλεσμα της «μεταβαλλόμενης ισορροπίας δυνάμεων που αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό της ροής του κάθε σχηματισμού» (Μ.τ.Σ.) (Elias 1978: 131). Αυτή εξάλλου η, εμπνευσμένη από το Robert Merton, γενίκευση της έννοιας των μη-αναμενόμενων συνεπειών του κοινωνικού πράττειν (Mennell 1992: 258), είναι για τον συγγραφέα μας και η ειδοποιός διαφορά της κοινωνιολογίας από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες:

Η σχετικά αυτονομία της κοινωνιολογίας σε σχέση με άλλες πειθαρχίες, όπως η φυσιολογία ή η ψυχολογία που καταπιάνονται με τα μεμονωμένα υποκείμενα, εδράζεται σε τελική ανάλυση στην σχετική αυτονομία, σε σχέση με τις ατομικές δράσεις, των δομικών διαδικασιών που είναι αποτέλεσμα της αλληλεξάρτησης και αλληλοδιαπλοκής των πράξεων πολλών κοινωνικών δρώντων μαζί (Μ.τ.Σ.) (Elias 1978: 96).

του Elias αποτελούν τα Involvement and Detachment (Elias 1987), «Sociology of knowledge: New Perspectives» (Elias 1971) και Η θεωρία του συμβόλου (Elias 2010).

Στο παραπάνω σχήμα, το παιχνίδι παρουσιάζεται ως ένα πρότυπο εκδήλωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού σε κοινωνίες που διέρχονται περιόδους λειτουργικού εκδημοκρατισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, ο κανόνας του παιχνιδιού ή της εκάστοτε κοινωνίας πάντα περιγράφει τα όρια της αλληλεξάρτησης των κοινωνικών δρώντων, τη μικροφυσική της εξουσίας αν δανειστούμε το φουκωϊκό λεξιλόγιο, αλλά, την ίδια στιγμή, συνιστά εξ αντικειμένου και μια μορφή κοινωνικής συναίνεσης καθώς μεταθέτει το πεδίο της οιωνοί σύγκρουσης εντός του παιχνιδιού.

Τέλος, εντός του εννοιολογικού σχήματος του Elias, οι μορφές της ορθολογικής συμπεριφοράς, οι μορφές του ορθολογικού πράττειν της βεμπεριανής παράδοσης,¹⁶ μπορούν να αποτελέσουν καθοδηγητικό νήμα για τη μελέτη των κοινωνικών δρώντων αποκλειστικά, όμως, υπό την προϋπόθεση της κατανόησης της κοινωνίας ως κοινωνικού σχηματισμού. Μόνο στον βαθμό που δύναται να διασαφηνιστεί η εξέλιξη των θεσμικών μορφών μιας κοινωνίας, (το πώς έκασαν οι παίχτες στο τραπέζι) και η μελέτη των αντιλήψεών τους (ποιοι κανόνες διέπουν τη συμπεριφορά τους) είναι εφικτό να ανασυγκροτηθεί και η ορθολογικότητα της δράσης τους. Οι ίδιες οι κοινωνίες, ωστόσο, σε αντίθεση με τους κοινωνικούς δρώντες δεν έχουν έναν έμφυτο ορθολογισμό ή μια εξελικτική ορθολογικότητα στον τρόπο με τον οποίο πορεύονται. Χρησιμοποιώντας τη διατύπωση του Elias. «Στη μακρά ιστορική διάρκεια, οι κοινωνικές αλληλοδιαδοχές προχωρούν στα τυφλά, χωρίς καθοδήγηση – όπως ακριβώς και στη διάρκεια ενός παιχνιδιού» (Μ.τ.Σ.) (Elias 1978: 153) ή για να χρησιμοποιήσουμε μια φράση του μαθητή του, Stephen Mennell, ο κοινωνικός μετασχηματισμός διέπετε από «μη-εμπρόθετη τάση προς δομοποίηση» (Μ.τ.Σ.) (non-intended structuredness) (Mennell 1992: 263).

10. Συμπεράσματα: Το παιχνίδι ως καθρέφτης της κοινωνίας

Στο τελευταίο τμήμα του παρόντος κειμένου ακολουθήσαμε την τριπλή προσπάθεια του Elias, στην ώριμη φάση της ακαδημαϊκής του διαδρομής, να υπερασπιστεί τις θέσεις του πρώιμου έργου του, να αποκρούσει τις κυρίαρχες μορφές λειτουργιστικής κοινωνιολογίας της δεκαετίας του '70 και να απαντήσει στην κριτική ότι το έργο του χαρακτηρίζεται από κάποιο εμενή εξελικτισμό που δήθεν τον οδηγούσε στην πεποίθηση αναφορικά με την αναπόδραστη διαδικασία εκπολιτισμού όλων των κοινωνιών κατά τα πρότυπα των δυτικοευρωπαϊκών κρατών την περίοδο της αποικιοκρατικής τους επέκτασης.¹⁷

16. Για την επιρροή του Weber στον Elias, κυρίως σε σχέση με την σύλληψη του κράτους ως μονοπωλίου επί της φυσικής βίας, βλέπε: (Elias 1997: 65· Giulianotti 216: 150· Κατριβέσης 2003: 122· Schroer & Wilde 2013). Αντίθετα, για την κριτική του Elias αναφορικά με τη σύλληψη της κοινωνικής δράσης στο έργο του Weber βλέπε: (Elias 1978: 120, 127)

17. Ενδεικτικά για τις τελεολογικές αναγνώσεις του έργου του Elias βλέπε: (Wieviorka 1998: 98-99· Heinich

Ωστόσο, παρά την προσπάθεια να υπερασπιστεί το θεωρητικό του σχήμα έναντι της προαναφερθείσας κριτικής, εν τέλει, στο βιβλίο *What is Sociology* ο Elias αποδέχεται μέρος των παραπάνω κατηγοριών καθώς ομολογεί ότι, εμπειρικά και μόνο, οι δυτικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται όντως από τέσσερις ευθύγραμμες μακροϊστορικές τάσεις. (α) Την τάση εμβάθυνσης της λειτουργικής διαφοροποίησης των νεωτερικών κοινωνιών, κατά το πρότυπο της επέκτασης του καταμερισμού εργασίας στο έργο του Durkheim, και της συνεπαγόμενης αύξησης της αλληλεξάρτησης μεταξύ των μελών τους (Elias and Dunning 2010: 267· Murphy et al. 2008: 94). (β) Την τάση μικρών επιθετικών-αμυντικών σχηματισμών να ομαδοποιούνται σε ευρύτερες ενότητες, η οποία ερμήνευε στην εποχή του τις γεωπολιτικές εξελίξεις στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου (Elias 1991: 219-223). (γ) Την τάση των υποκειμένων να ασκούν έλεγχο επί των συναισθημάτων τους (Elias 1978: 157). (δ) Και τέλος, την τάση των κρατοκεντρικών κοινωνιών να μειώσουν τις ανισότητες μεταξύ των υποκειμένων και διά αυτής της διαδικασίας να επιτείνουν τη λειτουργική αλληλεξάρτησή τους. Η τελευταία αυτή τάση εξέφραζε μια κεκαλυμμένη, και εκ των υστέρων απολύτως ματαιωμένη, αισιοδοξία σχετικά με την υποτιθέμενη αδυναμία επιστροφής των δυτικών κοινωνιών σε μορφές πολιτικής ρύθμισης χωρίς κοινωνικό κράτος και με διαρκώς αυξανόμενες κοινωνικές ανισότητες (Elias 1978: 155· Elias and Dunning 2010: 288).

Επιλέξαμε να συνοψίσουμε το έργο του Elias χρησιμοποιώντας την έννοια του παιχνιδιού. Η επιλογή αυτή οφείλεται, μεταξύ άλλων, στη δυνατότητα που μας προσφέρει η διάσταση της ενδεχομενικότητας στην εξέλιξη των κοινωνικών σχηματισμών ώστε να φωτίσουμε καλύτερα το έργο του. Ταυτόχρονα, όμως, η παιγνιώδης φύση των κοινωνικών σχηματισμών στις επεξεργασίες του συγγραφέα μάς επιτρέπει να αποκαταστήσουμε την κρίσιμη γέφυρα ανάμεσα στο πρώιμο και στο ύστερο έργο του και να αναδείξουμε τη θέση της εξουσίας στο εσωτερικό του. Τέλος, η έννοια τους παιχνιδιού μάς επιτρέπει να διευρύνουμε την περίμετρο των νέων μορφών μαζικού πολιτισμού και δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου για τις οποίες το έργο του Elias έχει να μας προσφέρει νέες οπτικές. Όσο τα όρια ανάμεσα στη φυσική άθληση και στον μαζικό πολιτισμό γίνονται όλο και πιο δυσδιάκριτα και όσο οι νέες μορφές διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου δυσκολεύονται να ενταχθούν στην κανονιστική κατανόηση του αθλητισμού ως κεκαλυμμένης βίας τόσο αποκαλύπτεται η αναγκαιότητα της ανάδειξης του συνολικού θεωρητικού εγχειρήματος του Elias ώστε να κατανοηθούν σε βάθος οι δυνητικές ερμηνείες που προσφέρει για τα πολιτισμικά φαινόμενα ως μεταμορφώσεις διαφορετικών μορφών φροϋδικής απώθησης και επιμήκυνσης των αλυσίδων κοινωνικής αλληλεξάρτησης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Elias, N. (1997a). *Η εξέλιξη του πολιτισμού: Ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στην νεώτερη Ευρώπη, Τόμος Α'* (μτφρ. Έμη Βαϊκούση). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Elias N. (1997b). *Η εξέλιξη του πολιτισμού: Κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες, Τόμος Β'* (μτφρ. Έμη Βαϊκούση). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Elias, N. (2004). *Περί χρόνου* (μτφρ. Θεόδωρος Λουπασάκης). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Elias, N. (2006). *Μότσαρτ: Το πορτραίτο μιας μεγαλοφυΐας*, (μτφρ. Λευτέρης Αναγνωστός). Αθήνα: Ίνδικτος.
- Elias, N. (2008). *Η θεωρία του συμβόλου* (μτφρ. Ρεβέκκα Πεσσάχ). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Elias, N. (2016). *Ναζισμός και γερμανικός χαρακτήρας: Δοκίμιο πάνω στην κατάρρευση του πολιτισμού* (μτφρ. Γιάννης Πεδιώτης & Γιάννης Θωμαδάκης). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Elias, N. & Dunning, E. (2010). *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού* (μτφρ. Σούζυ Χειρδάρη & Γιώτα Κακαρούκα). Αθήνα: Κατάρτι.
- Κατριβέσης, Ν. Κ. (2003). *Οι κοινωνιολογία του Norbert Elias: Από τις κοινωνικές δομές στις αλληλοεξαρτήσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Vigarello, G. (2002). *Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα: Η γέννηση του μύθου*, (μτφρ. Λία Βουτσοπούλου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ξενόγλωσση

- Armstrong, G. (1998). *Football hooligans: Knowing the score*. Oxford: Berg.
- Bauman, Z. (1979). The phenomenon of Norbert Elias. *Sociology* 13 (1): 117-125. <https://doi.org/10.1177/003803857901300110>.
- Blaisford, D. (1988). *Bareknuckles*. Cambridge: Lutterworth Press.
- Brinkgreve, C. (1982). On modern relationships: The commandments of the new freedom, *Netherlands Journal of Sociology* 18(1): 47-56.
- Depeltau, F. (2013). Comparing Elias and Bourdieu as relational thinkers. Στο F. Depeltau & T.S. Landini (επιμ.), *Norbert Elias and social theory* (σσ. 275-295), Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan.
- Dunning, E. (1992). A remembrance of Norbert Elias. *Sociology of Sport Journal* 9: 95-99.
- Dunning, E. & Hughes, J. (2013). *Norbert Elias and modern sociology*. London: Bloomsbury.
- Dunning, E. & Sheard, K. (2005). *Barbarians, gentlemen and players*. London: Routledge.
- Elias, N. (1971). Sociology of knowledge: New perspectives, *Sociology* 5(2): 355-370.
- Elias, N. (1978). *What is sociology* (μτφρ. Stephen Mennell). New York: Columbia University Press.
- Elias, N. (1987a). *Involvement and detachment*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, N. (1987b). The changing balance of power between the sexes in the history of civilization, *Theory, Culture and Society* 4(2-3): 287-316. <https://doi.org/10.1177/02632768700400200>.
- Elias, N. (1987c). The retreat of sociologists into the present, *Theory, Culture and Society* 4(2-3): 223-

247. <https://doi.org/10.1177/026327687004002003>.
- Elias, N. (1991). *The society of individuals* (μτφρ. Edmund Jephcott). London: Continuum.
- Elias, N. (2018). Boxing and duelling. In J. Haut, P. Dolan, D. Reicher, R. Sánchez García (eds), *Excitement processes: Norbert Elias's unpublished works on sports, leisure, body, culture*. Wiesbaden: SpringerVS.
- Elias, N. & Scotson L. J. (1994). *The established and the outsiders: A sociological enquiry into community problems*. Λονδίνο: Sage Publications.
- Featherstone, M. (1987). Norbert Elias and figurational sociology: Some prefatory remarks, *Theory, Culture and Society* 4(2-3): 197-211. <https://doi.org/10.1177/026327687004002001>.
- Garcia, R.S. (2020). *The historical sociology of japanese martial arts*. London: Routledge.
- Giulianotti, R. (2004). Civilizing games: Norbert Elias and the sociology of sport. Στο R. Giulianotti, (επιμ.), *Sport and modern social theorists* (σσ. 145-160). London: Palgrave.
- Giulianotti, R. (2016). *Sport: A critical sociology*. Cambridge: Polity.
- Green, A. G. (επιμ.) (2001). *Martial arts of the world: An encyclopedia Vol. 1, A to Q*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Heinich, N. (2013). Five misunderstandings of Elias's thought. In F. Depeltau and T.S. Landini (eds), *Norbert Elias and social theory* (σσ. 31-39), New York: Palgrave Macmillan.
- Hughes, J. (2010). Emotional intelligence: Elias, Foucault, and the reflexive emotional self, *Foucault Studies* 8: 28-52. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i8.2942>.
- Kilminster, R. (2007). *Norbert Elias: Post-philosophical sociology*. London: Routledge.
- Kilminster, R. (2011). *The sociological revolution: From the Enlightenment to the Global Age*. London: Routledge.
- Korte, H. (2017). *On Norbert Elias-Becoming a human scientist*. Wiesbaden: Springer.
- Lahire, B. (2013). Elias, Freud, and the human science. Στο F. Depeltau and T. S. Landini (επιμ.), *Norbert Elias and social theory* (σσ. 75-89) New York: Palgrave Macmillan.
- Landini, T.S. & Depelteau, F. (2017). Introduction. In Landini T.S. & Depelteau F. (eds), *Norbert Elias and violence* (σσ. 1-10), New York: Palgrave Macmillan.
- McIntosh, P. (1993). The sociology of sport in the ancient world. In E. Dunning (eds), *The sports process* (σσ. 19-38). Leeds: Human Kinetics.
- Loudcher, J. F. (2001). The origins of French boxing: Bare-Knuckle duelling, savate and chausson 1820-45, *International Journal of the History of Sport* 18(2):168-178. <https://doi.org/10.1080/714001559>.
- Loudcher, J. F. (2007). A history of savate, chausson and 'French boxing' (1828-1978): A short story for a long past, *Sport History* 27(3): 459-486. <https://doi.org/10.1080/17460260701591700>.
- Mennell, S. (1992). *Norbert Elias: An introduction*. Dublin: University College Dublin Press.
- Mennell, S. (2007). *The American civilizing process*, Cambridge: Polity.
- Murphy, P., Sheard, K. & Waddington, I. (2008). Figurational sociology and its application to sport. In J. Coakley & E. Dunning, *The Handbook of Sport Studies* (σσ. 92-105). London: Sage Publications.
- Passiani, E. (2013). Past and present in sociological theory: Some similarities and differences between Emile Durkheim and Norbert Elias. In F. Depeltau and T.S. Landini (eds), *Norbert Elias and social theory* (σσ. 109-125). New York: Palgrave Macmillan.

- Paulle B. & Emirbayer, M. (2016). Beneath rationalization: Elias, Foucault, and the body, *European Journal of Social Theory* 19(1): 50-52. <https://doi.org/10.1177/136843101560235>.
- Pickel, A. (2005). The habitus process: A biopsychosocial conception, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 35(4): 437-461. <https://doi:10.1111/j.1468-5914.2005.00285>.
- Reicher, D. (2018). Notice on spontaneity and self-consciousness: Elias's early approach to leisure activities. In J. Haut, P. Dolan, D. Reicher, R. Sánchez García (eds), *Excitement processes: Norbert Elias's unpublished works on sports, leisure, body, culture* (σσ. 77-94). Wiesbaden: SpringerVS.
- Reicher, D., Haut, J., Garcia, R.S., & Dolan, P. (2018) Reconstructing Elias's work on leisure, sport and the body. In J. Haut, P. Dolan, D. Reicher, R. Sánchez García (eds), *Excitement processes: Norbert Elias's unpublished works on sports, leisure, body, culture* (σσ. 3-22). Wiesbaden: SpringerVS.
- Robertson, R. (1992). *Globalization*. Λονδίνο: Sage.
- Schroer, M. & Wilde, J. (2013). Taking up the torch from Max Weber: Norbert Elias and the challenging of classical sociology. In F. Depeltau and T.S. Landini (eds), *Norbert Elias and social theory* (σσ. 161-178). New York: Palgrave Macmillan.
- Sheard, K. G. (1997). Aspects of boxing in the western 'civilizing process', *International Review for the Sociology of Sport* 32(1): 31-57. <https://doi.org/10.1177/101269097032001004>.
- Smith, D. (1999). 'The civilizing process' and 'the history of sexuality': Comparing Norbert Elias and Michel Foucault, *Theory and Society* 28 (1): 79-100.
- Spierenburg, P. (1984). *The spectacle of suffering: Executions and the evolution of repression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sugden, J. (1996). *Boxing and society: An international analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Van Krieken, R. (1989). Violence, self-discipline and morality: Beyond the 'civilizing process'. *Sociological Review* 37(2):193-218. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1989.tb00027.x>.
- Van Krieken, R. (1990). The organization of the soul: Elias and Foucault on discipline and the self. *European Journal of Sociology* 31(2): 353-371. <https://doi:10.1017/S000397560000610X>.
- Van Velzen, T. (1984). The djuka civilization. *Netherlands Journal of Sociology*, 20(2): 85-97.
- Wieviorka, M. (1998) The work of Norbert Elias: It's content and its reception. *Telos* 54(1): 89-103. <https://doi: 10.1177/0725513698054000008>.
- Wouters, C. (1986). Formalization and informalization: Changing tension balances in civilizing processes. *Theory, Culture and Society* 3(2): 1-18. <https://doi: 10.1177/0263276486003002002>.

Abstract

Norbert's Elias contribution, on the social sciences in general and in the study of sports, is widely acknowledged and documented. In his work, evident of an extraordinary theoretical stability, the notion of "game" appears in an array of different theoretical frameworks and functions as a metaphor in various contexts.

The current essay will aim to present the different usages of the notion of "game" within the work of the German speaking scholar. Beginning with the position that games uphold in the context of his wider Civilizing Process theory and his various formulation regarding the formation of modern sports, this essay will try to connect the two earlier, more generally acknowledged, understandings of his work, with his general figuration theory, best exemplified in his later work *What is Sociology*.

In this way, we hope to highlight, on the one hand, the ways by which Elias' engagement with sports is inscribed in his wider theoretical project and, on the other, the relation of his work with other classical sociological notions that he is employing, such as power and knowledge, critical in the study of modern sport, as well as central in the inquiry regarding the study of changes in modern mass culture and leisure time practices.

Keywords: Elias, Game, Power, State, Civilizing process, Sportization, Self-control, Mimetic practices